

ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ БОРОТЬБИ З АБСЕНТЕЇЗМОМ

MAIN MECHANISMS FOR COMBATING ABSENTEEISM

Цебенко О.О.,

orcid.org/0000-0002-0024-0405

кандидат політичних наук,

доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті досліджено актуальну проблематику сучасної політичної науки – абсентеїзм як атрибут сучасної демократії та електоральної практики. Використовуючи загальнонаукові, логічні та емпіричні методи дослідження, розв'язано такі завдання: розкрито суть абсентеїзму; проаналізовано основні підходи до дослідження механізмів боротьби з абсентеїзмом; здійснено аналіз ефективності механізмів активізації електоральної участі громадян. Показано, що незважаючи на відсутність уніфікованого підходу до виокремлення основних механізмів боротьби із абсентеїзмом, більшість дослідників їх умовно поділяють на дві групи: перша група механізмів боротьби із абсентеїзмом передбачає застосування примусових (каральних) заходів для активізації електоральної участі громадян; друга група механізмів боротьби із абсентеїзмом передбачає застосування заохочувальних (стимулюючих) заходів для підвищення рівня участі громадян у виборчому процесі. Наголошено на тому, що примусові механізми боротьби із абсентеїзмом хоч і сприяють підвищенню рівня участі громадян у виборах, однак не вирішують проблем, які спричиняють абсентеїзм, та не сприяють здійсненню усвідомленого вибору громадян під час голосування. Підкреслено пріоритетність застосування заохочувальних механізмів боротьби з абсентеїзмом, особливо – механізмів, спрямованих на підвищення рівня політичної свідомості та культури громадян. Зроблено висновок, що на повоєнних виборах в Україні ефективним механізмом боротьби із абсентеїзмом має стати поєднання стимулюючих заходів активізації електоральної участі громадян із ефективним вирішенням технічних (процедурних) проблем, які зумовлені російсько-українською війною та перешкоджають реалізації виборчих прав українських громадян.

Ключові слова: абсентеїзм, вибори, демократія, електоральна участь, механізми боротьби із абсентеїзмом, виборча явка, політична культура, повоєнні вибори, Україна.

The article examines the current issues of modern political science - absenteeism as an attribute of modern democracy and electoral practice. Using general scientific, logical and empirical research methods, the following tasks are solved: the essence of absenteeism is revealed; the main approaches to studying the mechanisms of combating absenteeism are analyzed; the effectiveness of mechanisms for activating the electoral participation of citizens is analyzed. It is shown that despite the lack of a unified approach to identifying the main mechanisms of combating absenteeism, most researchers conditionally divide them into two groups: the first group of mechanisms for combating absenteeism involves the use of coercive (punitive) measures to activate the electoral participation of citizens; the second group of mechanisms for combating absenteeism involves the use of incentive (stimulating) measures to increase the level of citizen participation in the electoral process. It is emphasized that compulsory mechanisms for combating absenteeism, although they contribute to an increase of the level of citizen participation in elections, do not solve the problems that cause absenteeism and do not contribute to the conscious choice of citizens during voting. The priority of using incentive mechanisms for combating absenteeism is emphasized, especially mechanisms aimed at increasing the level of political awareness and culture of citizens. It is concluded that in post-war elections in Ukraine, an effective mechanism for combating absenteeism should be a combination of stimulating measures to increase the electoral participation of citizens with an effective solution of technical (procedural) problems that are caused by the Russian-Ukrainian war and hinder the exercise of the electoral rights of Ukrainian citizens.

Key words: absenteeism, elections, democracy, electoral participation, mechanisms for combating absenteeism, voter turnout, political culture, post-war elections, Ukraine.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що вітчизняна та зарубіжна електоральна практика демонструють тенденції до зниження рівня участі громадян у виборах. Високий рівень абсентеїзму є негативним явищем, яке знижує демократичний потенціал держави загалом та інституту виборів, зокрема. Низький рівень електоральної участі також ставить під сумнів легітимність обраної влади та свідчить про негативні тенденції розвитку держави і суспільства. Сказане вище робить очевидною потребу у виробленні дієвих механізмів боротьби із абсентеїзмом.

Проблематика дослідження актуальна і для України, адже вітчизняна електоральна практика демонструє схожі до світових тенденції зниження рівня участі українських громадян у виборах. Ще більш актуальною проблематика стає у контексті проведення майбутніх повоєнних виборів в Україні, які мають всі шанси стати найбільш складними за всю історію виборів у нашій державі. І одним із важливих викликів, які стоятимуть перед українським суспільством та українською владою, є забезпечення належного рівня явки громадян на повоєнні вибори як важлива умова їхньої демократичності та легітимності обраної влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика абсентеїзму та механізмів боротьби з низькою електоральною участю є предметом дослідження для багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, серед вітчизняних дослідників абсентеїзму варто виокремити М. Бучина, Д. Гаврилюка, О. Грабара, О. Корнієвського, Л. Нікітенко, Є. Перегуду, М. Росенко, Б. Сергієнко, С. Топалову, М. Фоломєєва, І. Щебетун та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте слід зазначити, що незважаючи на активне дослідження абсентеїзму та механізмів боротьби з цим явищем, у науці досі відсутнє єдине бачення основних механізмів активізації електоральної участі громадян та їхньої ефективності. Відтак проблема механізмів боротьби із абсентеїзмом вимагає більш ґрунтовного політологічного аналізу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета публікації – здійснити дослідження основних механізмів боротьби з абсентеїзмом.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, під абсентеїзмом слід розуміти стан, коли громадяни свідомо чи під впливом обставин не беруть участь у політичному житті загалом, і в голосуванні під час виборів, зокрема. Відтак абсентеїзм можна трактувати у широкому (як політичну неучасть) та вузькому (як електоральну неучасть) значеннях. У нашому дослідженні, яке стосується виборчого процесу, ми використовуємо вузьке трактування абсентеїзму як низького рівня участі громадян у виборах.

На думку вітчизняних дослідників С. Топалової та М. Фоломєєва, механізми боротьби з абсентеїзмом можна поділити на дві великі групи: каральні та заохочувальні. Їх науковці називають механізмами «батога» і «пряника».

Серед каральних механізмів подолання абсентеїзму вчені виокремлюють такі:

- моральні санкції (отримання доган, публічний осуд через вивішування списків абсентеїстів тощо);
- адміністративні санкції (штрафи);
- кримінальні санкції (обмеження чи позбавлення волі);
- службові санкції (позбавлення права обіймати певні державні посади) [7].

Натомість до стимулюючих методів боротьби з абсентеїзмом дослідники відносять такі:

- надання у день виборів додаткового оплачуваного вихідного чи відпустки;
- разові грошові виплати (з державного чи місцевого бюджетів);
- кредитні стимулювання (надання пільгових кредитів чи погашення частини кредиту для тих, хто бере участь у виборах);

– проведення акцій (розіграш призів, знижки тощо) [7].

У контексті боротьби з абсентеїзмом дослідники закликають зберігати баланс між ефективністю та масовістю участі у виборах. Відтак С. Топалова та М. Фоломєєв роблять низку висновків:

– ризики у випадку подолання абсентеїзму жодним чином не менші, ніж ризики від його наявності;

– методи активізації електоральної участі громадян здатні значною мірою вирішити проблему абсентеїзму, однак є сумнівними з позиції ефективності як для демократії, так і для громадян;

– висока електоральна участь часто притаманна для недемократичних режимів і жодним чином не свідчить про розвиток демократії, свідоде та активне суспільство;

– механізми активізації електоральної участі часто підміняються (чи супроводжуються) маніпуляціями і популізмом;

– активізація електоральної участі позбавляє громадян можливості висловлювати протест проти влади у формі бойкотування виборів [7].

Враховуючи сказане, вітчизняні дослідники С. Топалова та М. Фоломєєв наголошують, що під час боротьби з абсентеїзмом слід керуватися відомим медичним принципом: лікуючи людину, потрібно нейтралізувати побічні ефекти лікування. Такими у випадку боротьби з абсентеїзмом є активізація значних мас некомпетентних виборців. Тому, на думку вчених, головним механізмом боротьби із абсентеїзмом є підвищення рівня політичної компетентності громадян. Це важливо, зважаючи на той факт, що якість демократії завжди визначається насамперед якістю самого електорату. І ніколи якість демократії не може бути вищою за якість суспільства [7].

Схожу позицію щодо активізації електоральної участі громадян дотримуються і вітчизняні дослідники О. Корнієвський, Є. Перегуда та Д. Гаврилюк. На їхню думку, саме розвиток громадянської освіти повинен стати важливою складовою підвищення як суспільної активності громадян загалом, так і рівня їхньої участі у виборчому процесі. Формування громадянської освіти, наголошують вчені, повинно відбуватися на трьох рівнях: на рівні середньої школи; на рівні вищої школи; на рівні інститутів громадянського суспільства [3, с. 107-108].

У контексті боротьби із абсентеїзмом українські експерти С. Топалова та М. Фоломєєв наголошують на необхідності комплексного підходу до формування компетентного електорату. Такий підхід, на думку вчених, повинен реалізуватися на всіх рівнях (від початкової школи до ЗВО) і включати такі елементи:

- розвиток освітніх закладів всіх рівнів як інститутів громадянського суспільства, де функціонують органи самоврядування, обрані шляхом виборів. У такому випадку здобувачі освіти з самого початку набуватимуть знань та досвіду участі у виборах, а також розумітимуть суть представництва та механізми впливу на владу;

- формування електоральної компетентності педагогів як освітянської еліти, яка передаватиме свої знання та досвід здобувачам освіти;

- нормативне закріплення цілей та завдань з формування громадянської та електоральної компетентності (у законодавстві України; у регіональних освітніх стратегіях; у нормативних документах закладів освіти; у освітніх та навчальних програмах; у планах виховної роботи тощо);

- активна діяльність громадських організацій щодо здійснення неформальної громадянської освіти, важливою складовою якої є електоральна компетентність громадян та ін. [7].

На думку українських дослідників О. Корнієвського, Є. Перегуди та Д. Гаврилюка, для подолання абсентеїзму в сучасній Україні необхідно застосувати такі заходи та механізми:

- запровадження альтернативних методів голосування (до прикладу, дострокове голосування, голосування за довіреністю чи волевиявлення через пошту);

- внесення у бюлетень графі «проти всіх» (що дасть змогу, з одного боку, збільшити електоральну участь протестного електорату, а, з іншого боку, знизити кількість свідомо зіпсованих бюлетенів);

- встановлення порогу явки (на місцевих виборах);

- посилення в освітньому процесі ролі соціально-гуманітарних навчальних дисциплін;

- проведення політичних дебатів, активне використання ЗМІ для мобілізації громадян та підвищення рівня їхньої політичної культури [3, с. 112-113].

Аналізуючи ефективність запропонованих заходів, вищезгадані дослідники наголошують: хоча ці заходи і здатні частково підвищити рівень електоральної участі, повністю подолати абсентеїзм неможливо. Відтак вчені підкреслюють, що необхідно боротися не стільки з абсентеїзмом, скільки із відчуженням громадян від суспільно-політичних процесів. Щоб індивід відчував свою приналежність до політичної системи та поділяв цінності демократії і громадянського суспільства. І якщо в умовах подолання політичної відчуженості індивіди прийматимуть рішення не йти на вибори, це їхнє право, яке не призводить до негативних наслідків для демократії та демократичного розвитку держави [3, с. 113].

Вітчизняна дослідниця М. Росенко пропонує такі механізми подолання абсентеїзму:

1. Реалізація державної Програми, спрямованої на підвищення рівня правової культури як виборців, так і в організаторів виборів. Цей механізм повинен включати низку заходів:

- роз'яснення основних норм виборчого законодавства;

- проведення спеціальних телепередач та радіопередач;

- спеціалізоване навчання у старших класах середньої школи;

- активне залучення до формування правової культури громадян інститутів громадянського суспільства.

2. Відновлення порогу явки. Розмір ж явки, на думку дослідниці, має бути таким, щоб, з одного боку, не було штучного завищення потенціалу участі та зриву виборів, а, з іншого боку, забезпечувалося вираження думки вагової частини суспільства.

3. Відмова від бюрократичного функціонування політичних партій:

- відмова від практики включення у верхні частини виборчих списків партій популярних осіб, які згодом відмовляються від мандату;

- відмова від включення у виборчі списки партій осіб, які були пасивними парламентарями у минулому.

4. Активізація електоральної участі з допомогою ЗМІ:

- активна політична реклама;

- проведення дебатів та круглих столів;

- висвітлення результатів порівняльного аналізу програм кандидатів та політичних партій, зокрема, окремо щодо різних суспільних сфер;

5. Забезпечення відкритості та підзвітності обраної влади. Для цього М. Росенко пропонує запровадження таких заходів:

- прийняття закону про прозорість лобіювання;

- вдосконалення антикорупційного законодавства;

- поєднання елементів вільного та імперативного мандату;

- визначення обсягу депутатської недоторканості, який буде необхідним та достатнім тощо.

6. Надання виборчій кампанії патріотичної спрямованості (музичний супровід виборів, проведення концертів та розважальних програм тощо). Вибори, вважає дослідниця, слід перетворити на свято, що особливо актуально для сільської місцевості, життя жителів якої не є насиченим на яскраві події [5, с. 104-105].

Водночас М. Росенко у контексті боротьби з абсентеїзмом наголошує на тому, що всі перелічені нею механізми активізації електоральної участі повинні бути задіяні комплексно. Оскільки вони доповнюють одні одних. Відтак впровадження окремих механізмів, на думку дослідниці, не матиме бажаного ефекту [5, с. 105].

Вітчизняні науковці Л. Нікітенко та О. Грабар вважають, що у випадку України для боротьби з абсентеїзмом слід розробити та впровадити спеціальну загальнодержавну програму. Оскільки дослідники трактують абсентеїзм як негативне явище, яке знижує демократичний потенціал держави і суспільства, вони наголошують, що згадана вище програма повинна включати як стимулюючі (спрямовані на формування у виборців уявлення про важливість реалізації свого виборчого права як для держави, так і для його особистих інтересів), так і примусові засоби. В останньому випадку йдеться про необхідність включення у програму таких заходів боротьби з абсентеїзмом, як імперативний вотум та відповідальність за відмову від участі у виборах без поважних причин [4, с. 52-53].

Українські дослідники І. Щебетун та О. Грабар пропонують такі заходи, спрямовані на зниження рівня абсентеїзму:

- запровадження імперативного вотуму;
- законодавче закріплення відповідальності за неучасть у виборах;
- запровадження відповідальності для політичних партій за невиконання чи відхилення від виконання своїх виборчих програм;
- посилення роботи з політичного виховання дітей та молоді та ін. [8, с. 67].

На думку української дослідниці Б. Сергієнко, для подолання абсентеїзму в Україні слід застосувати низку механізмів, а саме:

- надати виборцям можливість голосувати проти всіх;
- запровадити певні механізми примусу до участі у виборах;
- запровадити більш жорсткі методи покарання за фальсифікацію результатів виборів;
- посилити контроль за діяльністю кандидатів та політичних партій на виборах як спосіб підвищення значимості демократичних інститутів;
- застосування різних методів стимулювання участі у виборах різних верств суспільства (проведення роз'яснювальної роботи серед виборців; вивчення основ виборчого права; проведення у школах ігрових виборів тощо);
- утворення непартійних громадських організацій, які здійснюватимуть додатковий контроль за виборами та ін. [6, с. 138-140].

Український дослідник М. Бучин у контексті аналізу механізмів активізації електоральної участі громадян більш позитивно оцінює меха-

нізми, спрямовані на мотивацію виборців до участі у голосуванні. Це науковець пояснює тим фактом, що примусові мотиви подолання абсентеїзму (пори́г явки, імперативний вотум) хоч і дають змогу суттєво підвищити рівень електоральної участі, проте сумнівні з позиції демократії та свободи виборів, а також не вирішують головної проблеми: не роблять вибір громадян усвідомленим, а змушують їх голосувати випадково, «на зло владі», псувати виборчі бюлетені тощо.

Натомість М. Бучин надає перевагу таким методам активізації електоральної участі громадян, як запровадження нетрадиційних (альтернативних) методів голосування; забезпечення альтернативності та демократичності виборів; підвищення рівня політичної свідомості та культури громадян тощо. Останній механізм боротьби із абсентеїзмом, на думку дослідника, є найбільш дієвим. Проте, зазначає М. Бучин, вибір механізмів активізації електоральної участі громадян повинен враховувати національну специфіку країни чи регіону, де відбуваються вибори [1, с. 181; 2, с. 67-70].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи, варто сказати, що серед стимулюючих та примусових механізмів боротьби з абсентеїзмом більш ефективними вбачаються стимулюючі (мотиваційні) механізми активізації електоральної участі громадян. Водночас слід розуміти, що здійснюючи вибір механізмів боротьби із абсентеїзмом, слід враховувати специфіку країни та регіону, в яких відбуваються вибори, а також особливості конкретної виборчої компанії. Адже без врахування згаданої специфіки механізми активізації електоральної участі можуть бути менш ефективними, або ж взагалі не давати належного ефекту.

У контексті проведення повоєнних виборів в Україні очевидно, що російсько-українська війна створила додаткові загрози та перешкоди для реалізації виборчих прав громадян, які можна нейтралізувати лише відповідними законодавчими змінами чи застосуванням технічних і процедурних заходів. Відтак згадані заходи мають поєднуватися із механізмами, спрямованими на заохочення участі українських громадян у повоєнних виборах в Україні. Водночас стає очевидним, що проблематика подолання абсентеїзму під час повоєнних виборів в Україні вимагає окремого ґрунтовного аналізу, що може стати перспективним напрямком для наших подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бучин М. Абсентеїзм як тип електоральної поведінки. *Збірник наукових праць «Політологічні студії»*. 2011. № 2. С. 174-182.
2. Бучин М. Альтернативні способи голосування як чинник, що сприяє реалізації активного виборчого права громадян. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2011. Вип. 23. С. 66-70.

3. Корнієвський О., Перегуда Є., Гаврилюк Д. 2022. Громадянська освіта як фактор подолання абсентеїзму в Україні. *Політичні дослідження*. 2022. № 1 (3). С. 99-120.
4. Нікітенко Л., Грабар О. 2020. Причини абсентеїзму та шляхи його подолання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 51-53.
5. Росенко М. Абсентеїзм та його вплив на становлення парламентаризму. *Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. праць*. 2011. № 3. С. 99–105.
6. Сергієнко Б. Абсентеїзм як форма політичної участі. *Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. Суми: СумДУ, 2019. С. 135-140.
7. Топалова С., Фоломєєв М. Абсентеїзм як проблема: між активністю та компетентністю. *Лівий берег*. 2020. https://lb.ua/blog/svetlana_topalova/450092_absenteizm_yak_problema_mizh.html?fbclid=IwAR3-q1YRgHrYvuZvfZ82V6lVy2_rq9SDe-OnXRvFUm-s6h6GOBSlcGwlass
8. Щебетун І., Грабар О. Абсентеїзм як проблема сучасної демократії. *Вчені записки ТНУ ім. В. Вернадського. Серія: юридичні науки*. (2020). Т. 31 (70), Ч. 1, № 2. С. 63-68.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025